

JAKAB István

A szlovák hatás és a többi*

Nyelvünk területi változatainak s társadalmi
használatuknak kérdései és kérdőjelei

Tisztelt Kollégák!

Hozzászólásnak szánt, de bevezető előadássá „előléptetett” mondanóm címe bővebb vizsgálatot ígér, mint amennyire itt időnk volna, ezért mindjárt most leszűkítem a témát: nyelvünknek csupán a szlovákiai területi változatairól szólnék, s ezekkel kapcsolatban vetném fel a társadalmi használat kérdését, természetesen bizonyos általánosíthatóságot sem zárva ki.

Az élő magyar nyelv területi változatai – ez a neve konferenciánknak. Lehet, hogy némelyek számára a név is zavaró, egyrészt azért, mert az *élő nyelv* kifejezéssel általában a *holt nyelvet* szokták szembeállítani (az *írott nyelvváltozattal* a *beszélt változatot*), másrészt azért, mert a nyelvjárások valóban területi változatok, de a regionális köznyelvek csak részben azok: a területiség mellett a műveltségi szintnek – vagyis a társadalmi használatnak – is szerepe van elkülönítésében; a köznyelv viszont – amelyről itt szintén szólnunk kell – nem tekinthető területi változatnak. Ennek megemlítésével nem a kákán is csomót keresés a célom, csupán arra mutatnék rá, hogy nyelvészetünkben a problémák már a rendszerezéssel kezdődnek: a fogalmak meghatározása és megne-

---

* A nyitrai nemzetközi nyelvészeti konferencián 1992. szeptember 17-én elhangzott előadás.

vezése sokszor egyéni, és gyakran zavaró. Folytatódik a problémák sora azzal, hogy a rendszertanilag már többé-kevésbé ismert fogalmak sem eléggé körülhatároltak, tisztázottak: tudjuk, hogy vannak nyelvjárásaink; talán senki sem tagadja a regionális köznyelvek létezését, de azt már csak remélni merem, hogy az általános köznyelvét sem, nem tudjuk azonban, hol végződik az egyik, hol kezdődik a másik változat. Még mindig probléma, hogy bizonyos nyelvi jelenségek hová, melyik nyelvváltozatba vagy -változatokba sorolhatók. Másrészt: melyik változatnak hol van szerepe, létjogosultsága a társadalmi életben? Például regionális köznyelvek a társadalmi életnek mely területein nyerhetnek polgárjogot, hol tolerálhatók még, hol nem tolerálhatók már? Hol, mely területen kívánatos feltétlenül az általános köznyelv használata? Vagy megfordítva a kérdést: mely nyelvváltozatoknak van helye az iskolában (itt is a különböző fokokon), a sajtóban, a kulturális szféra bizonyos más területein, helyein? Vagyis a norma, helyesebben a normák kérdése... Az utóbbi időben bizonyos anarchikus megnyilatkozásokat tapasztalunk ebben a tekintetben még a nyelvészek részéről is. Mintha bűn volna a köznyelvről beszélni, mert úgysem tudjuk pontosan, mi ez; mintha fölösleges volna normákat szabni az egyes területeken: beszéljen, írjon mindenki úgy, ahogy akar, illetve tud. Nem kell nyelvművelés, szükségtelen a szabályozás; dobjunk a lovak közé a gyepőt, hadd menjenek, ahogyan akarnak! A nemzeti kisebbségek nyelvhasználatának természetes velejárója az idegen hatás: hagyni kell hát. Hogy aztán néhány évtized múlva nem érti meg az egyik kisebbségi a másikat, a magyarországi a kisebbségit és viszont, az a kibiceket és a szobatudósokat nem érdekli. Ez utóbbiak számára a nyelv csak kutatásuk tárgya, de a nyelvért felelősséget érző magyarországiaknak valamivel azért több; ami meg minket, kisebbségeket illet, nekünk megtartónk. Mondandóm lényegét ezek a kérdések, kérdőjelek képezik majd.

Kezdjük a magyar nyelv szlovákiai változataival!

Deme László a hatvanas években azt állapította meg nyelvhasználatunkról, hogy az „két szinten aktív: a legalsón (a családi és a falusi igazgatási szinten) meg a legfelsőn (a szépirodalom és a publicisztika szintjén). Ami köztük van, az – több-kevesebb kivételt nem számítva most – nem magyar nyelven folyik.” (Deme 1970:39.) Az a közben levő réteg Deme szerint a szakmai és a társadalmi-államigazgatási réteg szintjét jelentette. Itt bizony nem alakulhatott ki aktív magyar nyelvhasználat. Aktív magyar nyelvhasználat alakult viszont ki az iskolában: az alap- és középiskolákban. A magyar iskolák pedagógusai anyanyelvükön tevékenykednek. Ez a legnépesebb értelmiségi csoportunk.

Ha megfigyeljük, Deme nem a nyelvhasználat választékosságát minősítette itt, hanem arról írt, hogy a magyar nyelvhasználat nálunk mely területeken aktív. Az aktivitás hathat a minőségre, de nem azonosítható vele.

Az iskolák nyelvhasználati formájának – az iskolai dokumentációk: tantervek, utasítások stb. szerint – a köznyelvnek kellene lennie. Hiszen a magyar nyelv tanításának legfőbb céljaként a tanterv a köznyelv elsajátítását tűzi ki. De vajon sikerült-e ezt a célt elérniük iskoláinknak? Itt nem szívesen mondom sommás minősítő szavakat, bár alapiskolai, középiskolai igazgatósodásom, az érettségiken való elnökösködéseim, megfigyelői minőségben való részvételeim alapján megtehetném, mégis inkább azokra bízom a választ, akik ismerik iskoláink helyzetét. De tapasztalataimat nem hallgatom el. A helyzetet mindenki természetesen szubjektíven ítéli meg, mert nincsenek még általánosítható felmérési adataink. Aki – mondjuk – mezőgazdasági középiskolában érettségizett, az hajlamos azt hinni és kijelenteni, hogy ő a választékos köznyelvet használja, s vele együtt mindazok, akik valamelyik középiskolából kikerültek, én viszont mint érettségi bizottsági elnök többször megállapíthatam (hivatalosan is), akadnak szépen, helyesen beszélő, író tanulóink, de a nagy többség nem ilyen; így iskoláink még az érettségiig sem érik el az anyanyelvoktatásban és a nyelvi nevelésben a tantervben kijelölt célt. Nyelvjárási, vulgáris és idegen elemek keverednek a vizsgázók nyelvhasználatában, mikor egy-egy íróról, költőről felelnek. Én ennek okát abban látom, hogy egyrészt az iskola nem tanítja meg a szavak, szerkesztésmódok stilisztikai használatát, nem ismerteti meg a tanulókat a nyelvi eszközök stilisztikai értékeivel; másrészt – internátusok, kollégiumok híján (hiszen a környeti vagy járási székhelyeken levő gimnáziumokba naponta utaznak a tanulók) – az otthoni környezet hatása erősebb, mint az iskola nyelvi nevelő ereje. Sárospataki diák koromban minket nemcsak az órákon neveltek a nyelv választékos használatára, hanem az internátusokban egymást is nevelték a tanulók ilyen tekintetben.

Sajnos, a pedagógusok egy részéről is azt mondhatjuk el, amit a diákokról. Hogy milyen hányadáról, azt felmérés nélkül nem tudnám megmondani. De nem ritka nyelvhasználatukban a suksüközés sem. Itt nem a magyar szakosokra gondolok elsősorban. Aki nem hiszi, annak szívesen tanácsolnám, üljön be egy járási igazgatói vagy pedagógusértekezletre, ha van még olyan járás, ahol magyarul is felszólalhatnak a résztvevők. Tehát, ami iskoláink nyelvhasználatát illeti, talán így jellemezhetnénk: a pedagógusok és a tanulók között is vannak, akik az

általános, sőt a választékosabb köznyelvet használják, de a nagy többség körülbelül a regionális köznyelvnek minősíthető nyelvváltozatnál tart. Azért körülbelül, mert ennek sem ismerjük pontosan az ismérveit, akár csak a köznyelvét. Persze az a tény, hogy valami nincs körülhatárolva, mibenléte nincs pontosan meghatározva, még nem jelenti azt, hogy nem létezik. Csak legfeljebb szubjektíven ítéljük meg a fogalom mibenlétét, terjedelmét. Én a magam részéről a választékos köznyelven nem feltétlenül a köznyelv „steril”, „színtelen-szagtalan”, tehát jellegtelen változatát értem – nálunk ilyen aligha képzelhető el –; ide tartozónak vélem azt a változatot is, amelyen még kisebb mértékben érezhető a nyelvjárás színei-ízei, s az idegen hatás nem jelentkezik benne feltűnő mértékben. Hogy a köznyelviség kismértékben érvényesül nálunk, annak az a komoly oka, hogy helyzetünkben adódóan nincs erős értelmiségi rétegünk. Márpedig – s ez aligha vonható kétségbe – a köznyelv használatának társadalmi közege az értelmiség. A közélet nyelve a szlovák, s a műveltebb rétegek nyelve – a pedagógusokét s a műveltebb szerkesztőségi dolgozókéét leszámítva – erősen nyelvjárásias, és a szlovák hatástól sem mentes. Deme szerint a mindennapok nyelvhasználata sok vulgáris és idegen elemet tartalmazó keverék nyelv (Deme 1970:39). Gondoljunk például a magyar nemzetiségű műszaki értelmiségiekre! A munkahelyükön szlovákul érintkeznek munkatársaikkal, feletteseikkel. Még magyar nemzetiségű kollégáikkal is inkább szlovákul beszélnek, mert jobban megértik egymást (a szakszokat ugyanis kevesen ismerik magyarul). Csupán családjuk vagy magyar nemzetiségű barátaik körében használják anyanyelvüket. Hogy milyen szinten? Ha még az érettségiig magyar iskolába jártak is, a műszaki egyetemet már szlovákul végezték, s a szlovák felsőfokú képzés nem fejlesztette, hanem silányította anyanyelvi készségeiket. Ugyanezt mondhatjuk el – sajnos – a nem magyar szakos pedagógusokról is. Ők is szlovákul tanulták a szakterminológiát. A tanulóknak ezért nemegyszer egyéni szakmai szavakat, tükörszavakat hallanak, sőt sajátítanak el a biológia-, földrajz- és más órákon. Olykor még a tankönyvekben is ilyeneket találnak, hiszen a tankönyvfordítók is a pedagógusok közül kerülnek ki.

Ennek az általános képnek a megrajzolására szükség volt ahhoz, hogy konkrétan is vázolhassuk, milyen változatai élnek Szlovákiában a magyar nyelvnek. Azt senki sem vitatja, nem is vitathatja, hogy vannak nyelvjárásaink, mégpedig elég erősek és hatékonyak. Nyelvjárásterületeink bizonyos magyar (a dunántúli, a palóc, az északkeleti) nyelvjárásterületek északi részei. Ha meg a nyelvjárástípusok szempontjából nézzük

a kérdést, Imre Samu rendszerezése szerint (1971:329–366) tizenegy típust találunk itt: a Szenc környékit, csallóközi–szigetközi, nyugati palócot, észak-dunait, északnyugati palócot, Ipoly vidékit, középpalócot, keleti palócot, Hernád vidékit, abaúji özőt, átmenetit (északkeleti nyelvjárásokat). Az egyszerűség kedvéért (a mi esetünkben talán nem lesz ez leegyszerűsítés) három egységet fogunk itt emlegetni: a csallóközit, a palócot és az északkeletit. Mindháromban jól észlelhető bizonyos köznyelviesedési folyamat, de korántsem olyan mértékű, mint a magyarországi részeken. Ez érthető is, hiszen a magyar köznyelv igazában csak a televízió és a rádió révén, tehát közvetve hat a nyelvjárásban beszélőkre. Közvetlenül ritkán, csak az iskolás korúak esetében. A szlovák hatás azonban nemcsak a nyelvjárás neológ változatát (vö. Kiss 1988) beszélők nyelvhasználatán észlelhető, hanem az archaikus változatot használókné is, mert bár az utóbbiak közül sokan nem tudnak szlovákul, a szlovák nyelv hatásától nem szigetelődhetnek el. Nem, mert a magyarul (is) beszélő tisztviselőknek, hivatalnokoknak, egészségügyi dolgozóknak – akikkel ők közvetlenül érintkeznek – a nyelvhasználat erősen magán viseli s egyben közvetíti a szlovák nyelv hatását.

Itt hadd említsek meg egy érdekes tapasztalatot! Sokan azt hiszik, a nyelvjárásban beszélők jobban ellenállnak a szlovák hatásnak, mint a köznyelv használatára törekvő értelmiségiek, akik maguk is használják a szlovák nyelvet. A tapasztalatok azt mutatják, hogy a nyelvjárásban beszélőkben – talán ösztönösebb, illetve kevésbé tudatos nyelvhasználatuk miatt – hamarabb megragadnak az olyan szlovakizmusok is, amelyeket az utóbbiak nem vesznek át. És nemegyszer okoz meglepetést az a jelenség, hogy a szlovákul jól, választékosan beszélő magyar (főként, ha szlovák iskolába járt) anyanyelvére átváltva valamelyik nyelvjárásban neológ változatát használja, illetve ennek a fordítottja: a nyelvjárásban beszélő magyar szinte választékos szlovákra vált át. Ez persze megmagyarázható jelenség: az iskolában (a magyarban is) a szlovák nyelvnek választékosabb változatát ismerik meg (a szlovák nyelvjárásokkal csak alkalmilag találkoznak), s ezt könnyebben sajátítják el, mint a magyar köznyelvet az alaposan beidegződött és rájuk állandóan ható magyar nyelvjárás után. S ehhez még tegyük hozzá: a szlovák szakos pedagógus (még a magyar iskolában is) sokkal intenzívebben tanítja a szlovákot, mint a magyar szakos a magyart, hiszen idegen nyelvről van szó, amelynek meg kell tanítani a nyelvtanát ahhoz, hogy a tanulók – a szlovák nyelvi környezet híján – megtanuljanak beszélni. A magyar szakos ellenben a szükségesnél jóval kevesebbet foglalkozik a nyelvtannal, mert

tanulói „úgyis beszélnek magyarul”. Nem hallgathatom el azt a tapasztalatomat sem, hogy főként a szlovák iskolát végzett magyarok közül nem egy maga is érzi, hogy anyanyelvét (saját meghatározása szerint) kultúrálatlanabban beszél, mint a szlovákokot, s ha nyilvánosság előtt nyilatkozik meg, inkább szlovákul beszél, mert úgy műveltebb ember hatását kelti, mint ha anyanyelve nyelvjárási változatát használná. S már másutt is rámutattam, hogy ha két ilyen – különemű – magyar fiatal összekerül, összeházasodik, nem kétséges, hogy egymással hogyan fognak szívesebben társalogni, s az még kevésbé, hogy gyermekeiket melyik nyelvre fogják megtanítani.

A nyelvjárás és a nálunk nagyon vékony réteget kitevő köznyelv közötti változatot számos személy használja. Ez az, amelyet regionális köznyelvnek nevezhetnénk. Sajnos ez is körülhatárolhatatlan, meghatározatlan még: jóformán csak annyit tudunk róla, hogy a nyelvjárásnál választékosabb, a köznyelvnél ellenben nyelvjárásiasabb, de hogy pontosan mi minden jellemző rá, nem tudjuk. Így mindenki teremthet magának egy szubjektív regionális köznyelvet, illetve többet, mert ezek számát elsősorban a nyelvjárás-területek határozzák meg. Hogy melyek azok a jelenségek, amelyek a köznyelvben hibának minősíthetők, de a regionális köznyelvben még tolerálhatók, talán senki sem döntötte el, illetve a magyar nyelvészetben – sajnos – mindenki maga dönti el, ami bizony vitákra, nézeteltérésekre ad lehetőséget. De azt sem döntötte el egyetlen illetékes fórum sem, hol van helye, jogosultsága ennek a változatnak. Jó volna már – természetesen a szükséges vizsgálatok alapján – minél előbb megegyezni ebben a kérdésben is. (Csak zárójelben jegyzem meg, hogy a múlt héten egyetlen napon két magyar szakos egyetemi hallgatónak tettem megfelelő formában – segítő szándékkal – szót, hogy beszédükben az *-e* kérdőszócska szórendi szempontból nem jó helyre került, mire az egyik azzal védekezett, hogy ő valamelyik lapunkban azt olvasta, hogy ez nem hiba; a másik meg azzal, hogy egyik nyelvész kollégám az óráján jelentette ki ugyanezt. Számomra elfogadhatatlan, hogy a *nem-e jöhetnék* meg az *el-e mehetnek* egy magyar szakos tanárjelölt beszédébe való jelenség volna. Hogy ez regionális köznyelvi jelenség-e, vagy nem, abban talán közösen kellene megegyeznünk, de abban is, kik, illetve milyen helyzetben használhatják ezt a nyelvváltozatot anélkül, hogy hibának minősülne. Hiszen ez után a jelenség után a suksüközés már nyugodtan polgárjogot nyerhetne akár a rádió- vagy tévériporterek, -bemondók nyelvhasználatában is, mert általánosabb használatúak, a *volnák*-féle alakokról nem is szólva, hiszen ezek használatát az illeszkedés törvénye is támogatja.

Nálunk a regionális köznyelvekből bizonyos fokú idegen hatás sem zárható ki – ebben különböznek a magyarországi részek regionális köznyelveitől. A szó szerinti fordítások nemcsak a szó szoros értelmében vett fordításokban jelennek meg, hanem a mindennapi beszédben is. A gyógyszer *kiszedik* a páciensek, ha beszedik, a betegség *átmegy rajtuk*, ha elmúlik; a beteget *epére* operálják, nem *epével*, a *szívére* kezelik, nem a *szívével* stb. Ebben is valami megegyezésfélére kellene jutnunk, mit bír el a regionális köznyelv, de még inkább abban, hol, mely területen érvényesíthető ez a nyelvváltozat, mert azzal semmiképpen nem tudok egyetérteni, hogy például a sajtó is ennek írott formáját használja, s hemzsejgenek a cikkekben a szlovakizmusok. Az iskoláknak – különösen az alsóbb osztályok tanulóinak – nyelvhasználatából nem zárhatók ki ezek a jelenségek, s általában a regionalitás más jegyei sem, de a felsőbb osztályok tanulóitól és főképpen a pedagógusoktól már elvárható lenne a köznyelv használata. Ez az én véleményem, s ezzel persze lehet vitatkozni.

Az idegen hatás miatt a regionalitás ritkán jelentkezik önmagában, nyelvjárási hatás nélkül. Általában együtt jelentkezik a két hatás. Ezért a területünkön élő regionális köznyelveket – legalább hármat különböztetünk meg – talán így nevezhetnénk: szlovákiai palóc regionális köznyelv, szlovákiai északkeleti regionális köznyelv és csallóközi regionális köznyelv (ez utóbbi esetben a *szlovákiai* megszorítás fölösleges, mert a Csallóköz Szlovákiában van).

Ezt a „másfajta” regionalitást Deme László is látta. Fel is tette a kérdést: „... provincializmusnak tekinthető-e egyfajta regionalitás, amelyben a nyelvi különbségek a társadalmi valóság eltéréseit jelzik? [...] Az igazi regionalizálódás lehetősége ott áll fenn – állapítja meg –, ahol a magyar nyelvű kultúra a magyarországihoz viszonyítva bizonyos tekintetben önálló, tágabban véve pedig attól eltérő szerkezeti formák között növekszik, mint amilyen a fő nyelvtípus, a központi irodalmi nyelv és a köznyelv által átfogott és összefogott közösség fejlődését általánosságban jellemzik. Konkrétan: a szlovákiai, a romániai és a jugoszláviai magyarság nyelvi fejlődésében.” (Deme 1970:100.) Megszívlelendő az ebből az idézetből is kiérezhető figyelmeztetése: a regionalizmusnak nem szabad provincializmussá sülyyednie.

Az elmondottak után talán nem vitás, hogy nyelvművelésre szükség van. Aki azt állítja, hogy nincs, vagy koránál, vagy tájékozatlanságánál fogva nem tudja, milyen volt nyelvhasználatunk az ötvenes-hatvanas években; honnan indultunk, mennyi erőfeszítést tettünk, hogy ebben a

tekintetben is javítsunk helyzetünkön. Mi, idősebbek szinte elborzadva gondolunk arra, mi lett volna itt, ha akkor el nem kezdjük ezt a munkát. Nem könnyű a nyelvművelés eredményeit kimutatni, de nálunk tapasztalható, valóban kimutatható eredményei vannak. Persze az élet nem áll meg, helyzetünk sem változik olyan irányban, hogy a már kiszorított hibák helyett – itt elsősorban a szlovák hatásokból eredőkre gondolok – ne keletkeznének újabbak. A jövőben is születnek új fogalmak, amelyek nevét szlovákul ismerjük meg, s új emberek is, akiket meg kell tanítanunk arra, hogy a fogalmaknak nem szolgai fordítással kell magyar nevet adni, hanem a már létező magyar megfelelő megkeresésével. Deme László szerint nem az a legény, aki *kitalál*, hanem aki *meztalál*.

A nyelvművelés ellen általában azt a kifogást szokták felhozni: gátlást ébreszt az emberekben. Amikor azt kérdezzük, mely cikkek azok, amelyek gátlást ébresztenek vagy ébresztettek akár csak egyetlen emberben is, nem kapunk választ. Nem is igen kaphatunk, mert a mi nyelvművelésünknek egyik legfontosabb s már a hatvanas évektől érvényesített alapelve ez: nem a hibázók, hanem a hibák ellen küzdünk! Ismeretterjesztő módszerrel írjuk cikkeinket, állítjuk össze rádióadásainkat. Csupán a szerkesztőségeket bíráljuk néha a lap nevének, de azokat sem a szerző nevének említésével. Sajnos, olykor így is falra hányt borsó a korholás: ugyanaz a hiba máskor is előfordul a lapban. Ilyenkor azt kívánom, bárcsak sikerülne gátlást ébreszteni az elkövetőkben. De ez nem jelenti azt, hogy egy kollektívában senki sem okul a cikkeinkből. Aki elolvasta őket, bizonyára okul, de nem minden munkatárs esik neki az ilyen cikkek olvasásának.

Elsősorban talán nyelvművelőinknek lenne feladatuk, hogy – a kutatókkal karöltve – bizonyos szempontokat állapítsanak meg az egyes nyelvváltozatok mibenlétének meghatározására: egyrészt a kritikusabb jelenségek nyelvváltozathoz sorolására, másrészt az adott nyelvváltozat társadalmi használatára. Ebben a kérdésben magam is tanácstalan vagyok, így nincs bátorságom, hogy bármilyen javaslattal éljek itt. Persze a dialektológusokat is bele kellene vonni a döntésbe. Ha a jelenlegi állapotot jellemezni akarnám, nem mondhatnék mást, mint azt: kutya-macska barátság van a nyelvművelők és a dialektológusok között. A legelső dialektológiai konferencián Szombathelyen úgy éreztem magam, mint nyúl a hajtóvadászaton: szinte programszerűen szidták a résztvevők a nyelvművelőket. És tudják, kik voltak azok a nagyhangú dialektológusok? Azok, akiket elsősorban nyelvművelőként ismertem, s most az októberi budapesti nyelvművelő konferencián is a program szerint a prímet fogják vinni. Többször ért már engem is az a vád, hogy nyelvjárásellenes vagyok, pedig soha egy rossz szót nem szoltam a

nyelvjárások ellen, csupán a köznyelv kialakításának ügyét szolgálom, s azt is – úgy érzem – tapintatosan, megfelelő eszközökkel. Mindenkor elismerem a nyelvjárás létjogosultságát, sőt normaszerepét – a maga helyén. De vajon nyelvjárás-ellenesség-e az, ha kijelentem: vannak fórumok – ilyen a színház, televízió, rádió, pedagógiai pálya és még néhány hasonló –, amelyeken a nyelvjárás csak vendég lehet, professzionista résztvevő nem? Nyelvjárás-ellenesség-e, ha azt mondom, hogy az *ingyér*, *meztéláb* és hasonló tájnyelvi szavak nem valók egy napilap vezércikkébe, ha nincs ott funkciójuk? Én is tudom, hogy a nyelvjárások már védelmet érdemelnek (Magyarországon talán még inkább, mint nálunk), s az említett szombathelyi konferencián olyan javaslatot is tettem: próbáljuk intézményesen összegyűjteni a nyelvjárásokból azokat a szavakat, szerkesztésmódokat, fordulatokat, amelyekkel a köznyelv gazdagodnék. Ma még idejében van, holnap már késő lehet. A késedelem nem ellensúlyozható a nyelvművelők szidalmazásával. Aki két lábbal áll ezen a földön, annak látnia kell, hogy bármilyen tapintattal végzik a nyelvművelők köznyelv-kialakító munkájukat, a nyelvjárás marad vesztes. A nyelv egységesülő folyamatát hiába akarnánk megállítani vagy visszafordítani. Csak egyet tehetünk: mentjük a nyelvjárások értékeit. Elítélem azokat a nyelvművelőket, ha vannak ilyenek, a pedagógusokat is – sajnos, köztük több ilyen van –, akik tapintatlanul, kipellengérezéssel próbálják a köznyelv ügyét szolgálni, s valóban gátlást ébresztenek az emberekben. De azt a dialektológust is elítélem, aki a palóc gyereket így dicsérte meg: „De szépen beszélsz, tartsd meg a nyelvjárásosságodat, ne szégyelld, ne szokjál le róla!” Hogy aztán a palóc gyerek komolyan vette szavait, hogy nem tett semmit a köznyelvi kiejtés elsajátításáért, s meglepődve tapasztalta, hogy mind a rádióbemondói, mind a színészi pályázaton hátrányt szenvedett kiejtése miatt, az már tanácsadóját talán nem is érdekelte volna. Felelősség kérdése ez is: felelősség a nyelv iránt, felelősség a nyelv használói, az emberek iránt. Egyik ember – sajnos – csak úgy tudja elsajátítani a köznyelvet, ha feladja nyelvjárásosságát, a másik képes arra, hogy szükség szerint változtatva használja mindkét változatot, de olyan is akad, aki – legalábbis a hangbázissal összefüggő – nyelvjárásosságát nem tudja levetkőzni. Nekünk mindezeket a tulajdonságokat figyelembe kell vennünk. De mindenekelőtt úgy kell végeznünk munkánkat, hogy mind a nyelvnek, mind pedig az embereknek hasznára legyünk.